

PRIMUM NON NOCERE

Note pe marginea actualității aforismelor hipocratice

Constantin Săndulescu

Există o sumedenie de aforisme cu caracter medical, folosite în mod curent, care sintetizează uneori importante concepții clinice sau terapeutice.

Pentru a fi înțelese complet, aforismele sau maximele medicale trebuie considerate cu atenție în cadrul condițiilor istorice și medicale în care au apărut, iar nu în mod izolat sau numai din interes filologic. De cele mai multe ori aceste scurte enunțuri prezintă importanță deosebită pentru istoria medicinei, ca documente sintetice pline de sens actual. Vom căuta să dovedim acest lucru în legătură cu analiza evoluției istorice și a semnificației aforismului *primum non nocere*.

Aforismul provine dintr-o scriere a colecției hipocratice, prin intermediul versiunii latine.

Primum non nocere își are originea în colecția hipocratică și anume în scrierea „Epidemii”. Aforismul face parte dintr-un context mai larg, al cărui conținut merită să fie reamintit: „*in boli trebuie să observi două lucruri, să fii de folos ori să nu vatami. Artă medicală cuprinde trei factori: boala, bolnavul și medicul. Medicul este slujitorul naturii. Bolnavul trebuie să se împotrivească*”

bolii, alături de medic".* Din textul hipocratic citat extragem formula aforistică: „să fii de folos ori să nu vatăm”, care stă la baza maximei latine *primum non nocere*. Constatăm în primul rând că în originalul hipocratic este vorba de aplicarea principiului contradicției, exprimat în alternativă: ori să ajuți bolnavului, ori să te abții de la orice intervenție vătămătoare.

În formula versiunii latine constatăm absența contradicției arătate, deoarece *primum non nocere* nu conține decât un singur termen al postulatului hipocratic.

Aplicarea practică a acestui aforism o găsim în multe lucrări din „Corpus hipocraticum”. De exemplu în scrierea „Despre fracturi” autorul descriind procedeul de imobilizare a fracturii gambei, critică mai întâi pe practicienii care execută superficial tracțiunea piciorului, printr-un țărș fixat în pământ la marginea patului. Autorul scrierii „despre fracturi” recomandă apoi un aparat propriu care se compune din două manșoane de piele aplicate circular, unul deasupra genunchiului și altul deasupra gleznei. Aceste manșoane sînt unite longitudinal prin patru vergi de lemn, două pe fața internă și două pe cea externă a gambei, totul fiind pus în legătură cu aparatul propriu-zis de tracțiune.

Autorul crede că acesta e singurul procedeu corect pentru tratamentul fracturilor gambei, stărînd că utilizarea aparatului trebuie să se facă întotdeauna potrivit regulilor prescrise. „Căci — spune el — ori aplici corect aparatul, ori nu-l mai aplici, fiind lucru nedemn de meseria medicului, ca cel care aplică aparatul, să-l aplicie rău”.** După cum vedem, este confirmat aci printr-un exemplu practic principiul „să fii de folos ori să nu vatăm”, adică formula alternativă din „Epidemii”.

Ideea se regăsește și în alte scrieri hipocratice sub forma expresiei frecvente: „tratamentul cutare nu folosește, ci este vătămător”, cum este cazul de pildă în capitolul 30 al aceleiași scrieri „Despre fracturi”, sau mai înainte în același capitol, cu privire la greșala celor care aplică o anumită metodă de extensie a fracturilor piciorului, autorul spune: „ei fac numai rău și nimic bun”.

Mai concludent este exprimat sensul aforismului pe care îl analizăm, în scrierea „despre afecțiuni”, unde aflăm recomandăția următoare: „cel ce tratează nu trebuie să adauge nimic rău bolii care e un rău destul de mare prin ea însăși”.

Cu alte cuvinte se subliniază aci latura etică a maximei hipocratice. Dacă nu poți fi de folos bolnavului, cel puțin nu-i mări suferința.

După această scurtă incursiune în economia filologică a maximei *primum non nocere*, trecind la problema istoric-medicală, este cazul să ne întrebăm: ce fapt a impus apariția acestui postulat în momentul respectiv? Pentru ce a fost necesar aforismul *primum non nocere*, care se întilnește și într-unul din angajamentele jurămîntului hipocratic: „mă voi abține de la tot ce vatăm și de la nedreptate”? După părerea noastră, explicația este de domeniul istoriei. Apariția cerinței etice formulate în acest aforism se explică prin nivelul scăzut al medicinei din epoca lui Hippocrat. Desele insuccese ale procedeelor terapeutice de atunci au dus la convingerea că uneori medicul nu numai că nu-l ajută pe bolnav, dar îi face chiar rău prin intervenția sa.

Această constatare a fost de altfel confirmată încă de multă vreme de Galen. Analizînd formula „să fii de folos ori să nu vatăm” în cadrul cunoscutului comentariu asupra „Epidemilor”, Galen spune: a fost o vreme cînd priveam aceste puține cuvinte ca nedemne de Hippocrate, deoarece mi se părea deosebit de evident că datorită medicului este aceea de a lucra spre a ușura starea bolnavului sau cel puțin să nu-i dăuneze. Dar după ce am văzut că mulți medici vestiți sînt blamați pe drept cuvînt pen-

*) Littre II, p. 634—636.

***) Littre III, p. 524.

nu că prescrieseră sîngerare, bai, purgative, vin sau apa rece, am înțeles că Hippocrate trecuse și el, ca și alți practicieni, prin astfel de dificultăți. Ulterior nu numai că am socotit că prescriind un medicament, trebuie să știi în ce măsură va produce așurarea bolnavului, dar nu am mai administrat nimic fără a ține seama să nu vătăm, în caz ca prescripția nu și-ar atinge scopul”.

Medicii actuali familiarizați cu scrierile hipocratice, știu că practicienii nepricepuți, ca și cei care greșesc din neglijență, sînt aspru criticați în cîteva din scrierile colecției hipocratice. Cunoscuta scriere „Despre boala sîntă” cuprinde bunăoară o polemică împotriva impostorilor practicii medicale din acel timp: „Este sigur că mai ales răii practicieni pot dăuna bolnavului, în loc să-i fie de folos.

Nu trebuie să uităm nici faptul că multe din insuccesele timpului se datorau stadiului înapoiat al medicinei hipocratice. Hippocrate însuși nu a fost scutit de greșeli după cum am văzut din spusele lui Galen. Astfel, tratamentul pe care îl aplica el bolnavilor de tuberculoză vertebrală nu putea fi pus în categoria celor folositoare. Amintim că poticul era întins pe o masă și după aceea se exercitau presiuni manuale treptate asupra ghebozității. Mai târziu, apăsarea pe coacășe devenea mai accentuată, manevrele manuale fiind înlocuite prin așezarea unei persoane deasupra leziunii potice. Sînt lesne de înțeles ravagiile anatomiche provocate de redresarea brutală a ghebozității, deși metoda de tratament aplicată acum douăzeci și cinci de veacuri ar putea găsi o scuză în însuși argumentul cronologic.

Mai greu de înțeles apare faptul ca deschizînd revista romîna de chirurgie din preajma primului război mondial, întîlnim descrierea aceluiași pseudometode, cu deosebirea ca presiunea se exercită în mod indirect cu ajutorul unei scînduri așezate pe coacășe. Articolul e scris de un mare chirurg din acea vreme și este însoțit de documente fotografice numeroase. Pentru noi această aplicare negativă a principiului „înapoi la Hippocrate” dovedește că aforismul *primum non nocere* își păstrează actualitatea și în timpurile noastre. Istoria medicinei nu și-ar atinge scopul esențial, dacă ea nu ar constitui un îndreptar în munca practică, ei ar reprezenta o disciplină în sine, izolată sau un fel de artă pentru artă.

În legătură cu aforismul *primum non nocere* se pune și problema tratamentului fără medicamente. Indiscutabil că există cazuri cînd în interesul bolnavului medicul trebuie să se abțină de la orice tratament medicamentos.

Această atitudine trebuie să rezulte însă dintr-un discernămint științific și din ideea de a nu provoca un neajuns bolnavului. Și aici cel mai important criteriu e acela de a nu cauza nici un prejudiciu bolnavului. Expresia de *oudenoterapie*, a fost introdusă de psihiatrul *Bleuler*. Oudenoterapia înseamnă textual terapie prin nimic. Nu începe îndoială că acest fel de a trata bolnavul trebuie luat în considerare, cu condiția ca medicul să știe cînd este cazul să-l aplice.

Prin urmare, pentru o justă aplicare a maximei *primum non nocere*, abstenționismul terapeutic poate fi pe deplin îndreptățit. Se cunosc destule cazuri, de pildă printre medicii bolnavi, cînd cumulus de medicamente s-a soldat cu insuccese din cele mai grave și în care terapia prin nimic a lui *Bleuler* ar fi fost mai indicată, cel puțin pentru o anumită perioadă a bolii. Inflamația curativă sau polifarmacia, care este deseori indiciul nesiguranței medicului, a trimis fără îndoială mulți bolnavi pe lumea cealaltă.

Așadar, spre a respecta cerința formulată în aforismul *primum non nocere* trebuie aplicată orice metodă care folosește bolnavului. Dacă medicația nu este oportună, dacă dăunează bolnavului, medicul va putea renunța cîva timp la tratament. Tot *Hippocrate* este acela care în aforismul 24 al cărții întia a indicat această prețioasă linie de conduită: „În afecțiunile acute și la începutul bolii, să se folosească medicamente puține; acest lucru să se facă după o pre-

labilă judecată". Cred că nu ar fi de prisos să analizăm în ce măsură adevărul neîndoielnic cuprins în acest aforism corespunde realității clinice.

Marele terapeut Teohari afirmă pe bună dreptate că „*medicul contractează totdeauna o datorie față de bolnav*". Bolnavul — spunea acest om de înaltă ținută morală — ne incredințează tot ce are mai de preț: „sănătatea, viața lui și prin aceasta viitorul familiei lui". Concluzia care rezultă din această constatare este ușor de tras. *Primum non nocere* — înainte de toate să nu cauzez prejudicii bolnavului. Înainte de toate însănușirea bolnavului, — *medicina sanans*. *Non quaerit aeger medicum eloquentem, sed sanantem*, — bolnavul nu are nevoie de medic vorbăreț, ci de unul care îl poate vindeca — spune Seneca în scrisorile către Luciliu. Nici acest postulat fundamental care echivalează cu o definiție a scopului medicinei, nu i-a scăpat lui Hippocrate când spune în scrierea „*Despre afecțiuni*": „*primul lucru de care trebuie să ții seama în cadrul întregii medicine, este ca bolnavul să devină sănătos*". În acest scop „*dacă există mai multe modalități de a face ca bolnavul să devină sănătos, atunci trebuie să adopți pe cea care este mai puțin fastuoasă*", adică pe cea mai simplă, ne sfătuiește în aceeași scriere marele medic din Cos.

Sînt boli grave, în care medicul prescrie o medicație numai spre a face ceva, *ut aliquid fiat*. Această atitudine este legitimă cu condiția să nu dăuneze bolnavului.

E bine să atragem atenția asupra acestor lucruri mai cu seamă în zilele noastre, cînd abuzul de antibiotice cauzează uneori prejudicii grave bolnavilor. De asemenea administrarea neindicată cu superficialitate a hormonilor adreno-corticotropi provoacă nu odată stări grave în organismul bolnavului.

Tocmai de aceea, azi cînd cunoștințele noastre de terapie și patologie depășesc știința epocii lui Hippocrat, aforismul marelui medic al antichității — să ajutăm bolnavului sau să nu-i cauzăm nici un rău — trebuie să trăiască și mai viu în conștiința noastră.

Sosit la redacție: 7 iulie 1958.

